

BÉLI GÁBOR: VÁROSI SZOKÁSJOG AZ ARS NOTARIA ALAPJÁN
(PÉCS: PUBLIKON 2014) 216.

1. A hazai középkorszokokat és jogtörténéseket az utóbbi időben elkényeztetik az évfordulók. Egy-egy jelentős szerző, kimagasló írásos történelmi emlék remek alkalmat nyújt, hogy múltunkról és jelenünkről elmélkedjünk. Béli Gábor 2014-ben megjelent *Városi szokásjog az Ars Notaria* alapján című munkáját Werbőczy István *Hármaskönyvének* az 500 éves (1514/1517), a pécsi egyetem alapításának (1367) a 650 éves évfordulójával vezeti be. Béli Gábor kiemeli, hogy a Tripartitumhoz horde-rejében nem hasonlítható más, sem a 16. századig, sem utána keletkezett honi jogkönyv, valamint a nevezetes évfordulók kapcsán a régebbi múltba visszanyúlva a Magyarországon szerkesztett joggyűjtemények, formuláskönyvek elmélyült vizsgálata tanulságokkal és új tudományos eredményekkel szolgálnak. A mű pontosabb célját Béli Gábor úgy határozza meg, hogy a városok mintáinak elemzésére szorítkozva kíván hozzájárulni a magyar jogtörténet művelőire váró feladat elvégzéséhez, és egyben tiszteleg is a kiváló jogtudós, a száz évvel ezelőtt született Bónis György előtt.

A *Tripartitum* megjelenése előtti századok folyamán született művek közül az első és egyben a legkiemelkedőbb, a gyakorlati jogtanításhoz készült *Ars Notaria*, amelyet szerkesztője a magyar középkor számára oly nevezetes 1351. évben fejezett be. A szerző a fent említett új eredmények sorát nyitja meg az *Ars Notaria* IIC. alfejezetének elemzésével, amely a városi szokásjogot részletezi. Béli Gábor a szövegahagyományozódás és a szerzőség kérdését a Lectori Salutemben és az Előszóban csak érintőlegesen tárgyalja, mégis kellő eligazodást nyújt az olvasónak. A formuláskönyvet Kovachich Márton György a bécsi császári könyvtárban Michel Denis katalógusában megtalált töredékekből összeillesztve 1799-ben hozta napvilágra, két másik mintatárral egyetemben. Kovachich a szerzőt és a keletkezés helyét az egri egyházmegyéhez kötötte, és úgy vélte, hogy a Pécsen alapított *studium generale* számára készült „nyilvános előadásokra.” Ha nem is volt az *Ars Notaria* egyetemre szánt tankönyv, minthogy a magyar szokásjog töltötte ki, jelentőségét éppen a feldolgozott és összegzett honi joganyag adja, húzza alá Béli Gábor. A szerző a továbbiakban rámutat, hogy a mű szerzőségének kérdését, annak azonosítását, az eredeti szerkezet tisztázását, a mű sajátosságainak feltárásával Bónis György már megtette. Béli Gábor a művet is a kitűnő jogtörténész emlékének szenteli, a továbbiakban mégis a szerkesztő kifejezéssel él, tehát a Zala megyéből származó Uzsai Jánossal való azonosítást elveti.

2. Az *Ars Notariát* egy 15. század közepén készült másolat őrizte meg. Bónis György szerkezetrekonstrukciója szerint az I. fejezetet a királyi kúria formulái alkották hiteleshelyi jelentőlevelekkel vegyesen, a II. fejezet további három részre oszlott. A IIA. alfejezet az egyházi bíróságok leveleit tartalmazta, a IIB. a megyékét (a megyésispán vagy vicéje és a négy nemes bírótárs által adottakét), míg a IIC., ahogyan a szerkesztő is előrebocsátotta, kétféle levéladó, a városok (városbíró, esküdtek és többi polgár), valamint a városi, vagyis a szabad plébánosok kiadványait, a III. fejezet a hiteleshelyi okleveleket ismertette, végül a IV. fejezetben a „küldött” levelek kaptak helyet. Béli Gábor könyve a IIC. alfejezet tizennégy titu-

lusának elemzését tartalmazza. A négy fejezetbe rendezett *Ars Notaria* anyagát a szerkesztő a középkori Magyarország írástudóinak szánta hivatásuk gyakorlása kiteljesítéséhez, legyen az a Kancellárián vagy másutt az országban. A mű retorikai és jogi tankönyvnek is készült. Célja az volt, hogy a leendő jegyzőket segítse a legfontosabb levélszerkesztési és jogi ismeretek megszerzésében. A megismertetett joganyag pedig a magyarországi szokásjog volt, amit a szerkesztő a kánonjog mércejével mérve több helyütt éles kritikával illetett.

Ez a magyar szokásjog egyfajta rendszerezését is elvégző, a tanuló számára a jobb megértés kedvéért magyarázatokkal is kiegészített formuláskönyv egyaránt alkalmas volt arra, hogy nyilvános előadáson felolvassák, és arra is, miképp maga a szerkesztő tanácsolta, hogy a *notarius, studens* ellapozza, utána nézzen a szükséges mintának, és lemásolja, másolva tanulja azokat. A feldolgozott joganyagra, és ezzel együtt kitüntetett figyelemmel arra, hogy az *Ars Notaria*ban közjegyzői iratminta nem kapott helyet, valóban el kell vetni, hogy *studium generale* számára íródott, hogy a Pécsen 1367-ben alapított egyetemen folyó oktatásra szánták volna – állapítja meg Béli Gábor Bónis György nyomán (6–7. o.).

Mivel az *Ars Notaria* formuláskönyvnek készült, szerkesztője arra törekedett, hogy az ismertetett iratmintákból, illetve az iratminta-variációkból lehetőleg kiküszöböljön minden azonosításra alkalmas elemet. A személyeket, legyen az levéladó, vagy a felhozott ügyben érintett peres fél, szerződő fél, nagybíró, megyésispán, eljáró királyi ember, egyházi férfiú, templomnak, egyháznak nevet adó szent, az ABC betűivel vagy a „*talis, tale*” ilyen, olyan szócskákkel jelölte. Ezzel együtt az anonimitás minden esetben nem valósult meg, hívja fel a figyelmet Béli Gábor (9. o.).

3. A szerző a továbbiakban rövid, ám áttekinthető és alapos historiográfiai bevezetőt nyújt az *Ars Notaria*val foglalkozó szerzők és munkák eredményeiről. Az *Ars Notaria*val legmélyebben foglalkozó Bónis György mellett, többek között ismerteti Roszner Ervin, Fejér György, Huszty István, Hajnik Imre, Degré Alajos, Blazovich László és Kubinyi András munkáit,¹ valamint gondolataik, megállapításaik többször visszatérnek a mű egészében.

¹ A teljesség igénye nélkül a legfőbb munkák a következők: BÓNIS György: „Uzsai János Ars Notariája” *Filológiai Közöny* 1961/3–4. 229–260; uő: „Az Ars Notaria mint retorikai és jogi tankönyv” *Filológiai Közöny* 1963/3–4. 373–388; uő: *Középkori jogunk elemei* (Budapest: KJK 1972); BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története* (Zalaegerszeg: Zala megyei bíróság – Magyar Jogászegylet Zala megyei szervezete 1996); DEGRÉ Alajos: „Kártérítés Anjoukori magánjogunkban” in KUMOROVITZ L. Bernát – SZILÁGYI Lóránd (szerk.): *Emlékkönyv Szentpétery Imre születésének hatvanadik évfordulója ünnepére* (Budapest – Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó 1938); HAJNIK Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt* (Budapest: MTA 1899); BLAZOVICH László: „A városkönyvek és a soproni Gerichtsbuch” in uő.: *Demográfia, jog és történelem. Válogatott tanulmányok* [szerk. ANTAL Tamás] (Dél-alföldi évszázadok 31.) (Szeged: MNL Csongrád Megyei Levéltára 2013); uő: „A budai jogkönyv és a magyarországi jogkönyvek” in uő.; KUBINYI András: *A magyarországi városhálózat XIV–XV. századi fejlődésének néhány kérdése. Tanulmányok Budapest múltjából XIX.* (Budapest: Budapesti Történeti Múzeum 1972); uő: „Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében” in CSUKOVITS Enikő – LENGYEL Tünde (szerk.): *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században* (Budapest: MTA ITI 2005); uő: „Városfejlődés a középkori Magyarországon” in GYÖNGYÖSI Márton (szerk.): *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet* [Jegyzet és forrásgyűjtemény] (Budapest: Bölcsész Konzorcium 2006).

Az *Ars Notaria* e műben történő jogtörténeti feldolgozása néhány ponton érezhető segítséget nyújt a rendelkezésre álló okleveles anyag hézagainak kitöltéséhez. A városi levéladás a tatárjárás utáni időktől vált gyakoribbá. Néhány jelentősebb városban a 14. század első harmadától már rendszeres a levéladás. Az ismert városi levelek nagyobb része nagyjából tucatnyi városhoz köthető. Ezek zömmel szerződésekről és más magánjogi ügyletekről készült bevalláslevelek. A városok működésének egyéb tényei többnyire más levéladók, király, nagybírók, hiteleshelyek kiadványaiból deríthetők ki. A városi törvényszék előtt folyó perről a városnak joghatóságot biztosító szabadságleveleken kívül kevés használható forrás áll rendelkezésre a 14. századból.

A városi levéladás új korszaka a városi könyvek megjelenésével vette kezdetét, de ezek csak a 14. század utolsó harmadától tűntek fel, és eleinte jobbára jogügyletekkel kapcsolatos bejegyzések töltötték ki. A legnagyobb hatású magyar városi jogkönyvnek, a budainak a 15. század elején (1403–1404) indult csak meg a szerkesztése. A jogkönyvek anyagából valamelyest visszakereshetők az előzmények, arra azonban nem elegendők, hogy a régebbi városi szokásjogot kellő biztonsággal lehessen rekonstruálni.

Az *Ars Notaria* jelentőségét az adja, hogy az Árpád-kortól a 14. század közepére kiteljesedett „archaikus” városjogot összegzi, kijelölve egyben az 1351. évi dekretummal együtt annak végpontját, és egy új korszak, a városi jogcsaládok virágkora előtt nyitja meg a kapukat – foglalja össze a szerző (12. o.).

4. Béli Gábor két nagy részre és azon belül négy-négy fejezetre osztja művét, amelyet összegző elemzés és végül mellékletek, majd igényes, szabatos angolsággal megírt összefoglaló zár. Az első rész a város hatóságát foglalja magában, amely a 1. Joghatóság és a joghatóságot gyakorló bíró vagy bírók; 2. A magisztrátus; 3. A város pecsétje; 4. A városban működő jegyző; fejezetekből áll. A második rész a város hatósági működését elemzi, 1. A város törvényszéke előtt folyó per; 2. A városi hatóság hiteleshelyi tevékenysége; 3. A szabályalkotó város; 4. Az ügyintéző városi magisztrátus; fejezetek szerinti eloszlásban. Mint látható, a szerző az elemzés során a polgári per mintájára a városi szokásjogot a statika és dinamika mentén osztja fel.

A szerző az *Ars Notaria* mellett rendkívül széles forrásanyagra támaszkodva a pozitívista történetírás évszázados hagyományát követve, a források maximális tiszteletben tartásával írja le a középkori magyar városi szokásjogot. Ez a módszer a források tiszteletével a lehető legkevesebb teret enged az értelmezésnek, a sejtésnek, a történész képzeletének. Leopold Ranke irányadó útmutatása² alapján a történész szerepe arra irányul, hogy csak azt írja le, ahogyan az valójában történt. (*Wie es eigentlich gewesen.*) Azóta a történetírásban több irányzat (*Annales*-iskola, kvantitatív történetírás, mikro-történetírás, történeti antropológia, hogy csak a legjelentősebbeket említsük³) alakult ki, de a magyar történészek között a leíró, pozitívista történetírás a mai napig szilárd alapokon nyugszik. Béli

² Leopold VON RANKE: *Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514* (Leipzig: Reimer 1824).

³ Összefoglalóan lásd Ernst BREISACH: *Historiográfia* (Budapest: Osiris 2004); GYURGYÁK János – KISANTAL Tamás (szerk.): *Történetelmélet I–II.* (Budapest: Osiris 2006).

Gábor műve is ennek az irányzatnak a képviselője. Így a források pontos ismertetése, azok felsorakoztatása, összegyűjtése, rendszerbe foglalása kitűnően nyomon követhető a műben.

Az elemzés során Béli Gábor rávilágított, hogy a városokban két bíró, tudniillik a községi előljáró és mellette királyi bíró működése régtől fogva látható. A király által delegált bíró lehetett a várhoz települt városban a vár várnagya éppen úgy, mint a városiak közül kinevezett, vagy más, a városon kívülről hozott, bíraskodási joggal felruházott tiszt. A delegált bírók joghatósága részleges vagy járulékos volt. A részleges joghatóságú városi királybíró a ráhagyott ügyekben korlátlan hatalommal bíraskodott, a járulékos joghatóságú bíró viszont csak a városbíróval közösen járhatott el polgár és mindenki más nagyobb ügyeiben egyaránt, vagy csak azokban a nagyobb ügyekben, amelyek polgár és idegen között keletkeztek.

Azzal, hogy a részleges vagy járulékos joghatósággal eljáró delegált bírónak, illetve idegenek illetékes bírójának megszűnt a városra vagy polgárára nézve minden addig érvényesülő jogosítványa, a város teljes bíraskodási autonómiával rendelkező hatósággá vált, ami ténylegesen a kizárólagos *jurisdictio* elnyerését és gyakorlását jelentette. Formálisan azzal vált általában mindenki felett, minden ügyben eljáró területiális joghatóságú bírósággá a város törvényszéke, amikor pallosjoga elismerést nyert.

A delegált bírók közül kivételes bírói hatalmat a budai (pestújhegyi) rektor gyakorolt. A levéladások alapján a budai rektor a várhegyi polgárok közössége által választott esküdtekkel járt el, olykor úgy, hogy „*vicejux*” is részt vett hatósági tevékenységének gyakorlásában, aki elnevezése ellenére semmi esetre sem tekinthető a rektor helyettesének. Béli Gábor ezzel az állításával és annak meggyőző érvekkel történő alátámasztásával megdönti Kubinyi András ezzel ellenkező nézetét (29. o.).⁴ A *vicejux* voltaképpen a közösség bírója helyett járt el, a közösség bíróját képviselte, jelenítette meg, és mint levéladó, esküdt polgártársaival a közösség nevében bocsátotta ki az általa jegyzett levelet.

Míg a királyi delegált bírók működését királyi elhatározás alapozta meg, voltak olyan a közösség kebeléből választottak, akik a község teljes jogú tagjai által megválasztott városbíró mellett, a bíróval azonos jogosítványokat gyakorolva járhattak el. A városbíró társa minden bizonnyal a megválasztott bíró és a magisztrátus tagjainak közös elhatározásából kapott felhatalmazást arra, hogy a bíróval együtt, vagy akadályoztatása esetén, a bíró helyett éljen a közösséget illető, városbíró által gyakorolt hatalommal.

Az adatok tehát igazolják, hogy a városok egy részében két, a város joghatóságát gyakorló bíró is tevékenykedett. Belső viszonyuk azonban nem ismert. Az azonban biztosra vehető, hogy praktikus megfontolások vezették a várost, illetve a magisztrátust, amikor két bírót állítottak. Ez a megoldás arra szolgálhatott, hogy ha bármi oknál fogva ellehetetlenült a bíró hivatalviselése, fenn lehessen tartani a zökkenőmentes hivatali működést, hiszen bíró „időközi”, hivatali év lejártá

⁴ A nézetre lásd KUBINYI András: „Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig)” in GEREVICH László – KOSÁRY Domokos (szerk.): *Budapest története II. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1975) 80.

előtti megválasztására nem kerülhetett sor, illetve feltehetően arra is, hogy a bíróra háruló teendőket bizonyos alkalmakkor, vagy ha a szükség úgy kívánta, ésszerűen megosszák. Ott, ahol nem határoztak bírót helyettesítő társról, másik bíróról, a kialakult szokás szerint, esküdt lépett előre. Ez az esküdt az lehetett, akit rendre elsőnek említettek, írtak a bíró után a város leveleiben. Az első esküdt kitüntetett helyzetű volt a magisztrátusban, ahogyan a korábbi bíró, vagy bírók is, akik közül az utoljára leköszönő lehetett akár maga az első esküdt, utána pedig, ha még tagjai voltak a magisztrátusnak, a megelőző hivatalviselés sorrendjében korábban bírói tiszteket viselők következhetnek.

A városbíró volt az egyetlen, aki nem kinevezéssel, hanem a közösség szabadsága alapján, formális választással nyerte el, és töltötte be tiszteket. A városbíró, ha alkalmatlannak bizonyult feladatára, hivatali éve kitöltése előtt akár el is mozdíthatta városa. Tetszés szerint helyettes nem állíthatott magának a bíró. Arról a várossal vagy tanácsa tagjaival állapodott meg, vagy nélküle, maga a magisztrátus határozott személyéről. A városbíró törvényszékén, minthogy *de jure* közbizalom emelte tiszteket, és az őt megválasztó egyetem érdekében járt el éppen úgy, mint a magisztrátus többi tagja, kötve volt bírótársai, az ugyancsak választott városi esküdtek döntéséhez. Ezzel szemben a királyi kinevezés révén bírói hatalommal felruházott tiszteket és méltóságviselők mellett működő bírótársak inkább csak a bíró vagy vicéje törvényes eljárása felől őrkdtek, minthogy a bíró vagy helyettese belátásától függött, hogy véleményüket figyelembe veszi-e – vonja le a következtetéseket a szerző (178. o.).

Az a perfolyam, ami a városi levélmintákból kibontakozik, a 14. század derekára kifejlődött városi törvényszék előtt indult eljárás általános ismerveit összegzi, hiszen a levélminták és variációik a percesekek olyan szokásos, többnyire állandósult formuláit örökítették meg, amelyet levélszerkesztők sora termelt ki, és adott át nemzedékről nemzedékre. Az *Ars Notaria* városi peres eljárása ennek megfelelően olyan perfolyomot és a pereknek az eljárás menetét befolyásoló körülményekből, a felek megnyilvánulásaiból, szándékából, nyilatkozataiból adódó okszerű kimeneteleit ismerteti meg, amelyek alapvetően megfeleltek a városokban ténylegesen követett szokásos perrendeknek.

A város előtt folyó per más bíróságok eljárási rendjétől néhány ponton jól láthatóan, sőt látványosan eltért. A városi per egyik sajátossága a perbehívás rendjében mutatkozott meg. A polgárt városában lévő lakhelyén (házánál) a város erre rendelt közegei, az alkalmi vagy már állandósult feladat ellátására rendelt poroszló, vagy hirdető, illetve a törvényszék által saját kebelből küldött esküdtek idézték, akik az idézés fogatosításakor a nagyobb biztonság kedvéért, vagy mert egyébként eljárásuk nem vezetett volna sikerre, a szomszédokat is értesítették erről. A perbehívásnak poroszló, hirdető küldésével történő intézése még a megyékben is követett szokás szerint a felperes tevékeny közreműködésével zajlott. Ha viszont esküdtekre hagyta a bíróság a perbehívást, akkor már csak a magisztrátus két tagja járt el a felperes részvétele nélkül, akik, mint ahogyan a poroszló és a hirdető is, az idézés fogatosításáról, illetve minden azzal kapcsolatos lényegi körülményről a kiküldő hatóságnak tettek jelenést, illetve szolgáltak bizonyásgul.

A város törvényszéke elé idézés ismétlésére nem került sor, minthogy az idézés módozatai alkalmasak voltak arra, hogy alperes a perbehívás törvényes megtörténtéről tudomást szerezzen akkor is, ha az idézés alkalmával nem tartózkodott a lakhelyén, ugyanis háza népe, szomszédjai azt megfelelőképpen tanúsították. Következésképpen, egy városban eredménytelen idézésre nem lehetett hivatkozni, legfeljebb csak arra, hogy az idézés szabálytalan volt. Ezzel szemben minden más bíróság előtt folyó eljárásban, ha nem vezetett eredményre, az idézést többször meg kellett ismételni. Ezek száma attól függött, hogy milyen ügyben, és melyik bíró jelenlétére szólt.

Az alperes az ország szokásjogával egyezően, amikor személyesen vagy képviselője, elsősre akár egyszerű szószólója, utóbb már csak szabály szerint ügyvédlevéllel eljáró prókátora által megjelent, háromféle halasztás bejelentése közül választhatott. Emellett, ha ellenfelével ebben közösen megállapodtak, további halasztásokkal is élhettek, mindaddig, amíg a bíró fel nem szólított az érdemi nyilatkozattételre vagy egyezségkötésre.

A bizonyítás elrendelése az általános szokást követve közbeszólással, bizonyítást elrendelő határozattal történt. A város törvényszéke minden közhitelű, valódi és érvényes okiratot elfogadott, ilyennek számítottak természetesen a saját kiadványok is. Ezzel együtt a bíróság megkövetelhetette tanúk állítását is, ha voltak, azokat, akiket ügyleti tanúkként azonosított a bemutatott oklevél. Törvényszéke előtt a város polgára, ahogyan ezt több szabadságlevél is megállapította, polgártársain kívül, általában csak polgár jogállású idegen, vagyis azonos jogállású nem városlakó tanú vallomásaival bizonyíthatott. Ellenben arról nem adnak bővebb tájékoztatást sem az *Ars Notaria* mintái, sem a városok egykorú írásos emlékei, hogy hány (legalább kettő vagy annál valamennyivel több), a fél mellett bizonyító tanú egybehangzó vallomása alapján fogadta el szokás szerint bizonyítottnak a bíróság az állított tény. Az azonban okkal feltehető, hogy a bíróság az ügy összes körülményét figyelembe véve állapította meg, hogy hány tanú egybehangzó vallomása alapján fogadta el a bizonyítást.

Mindenesetre az *Ars Notaria* mintáiból az jól kivehető, hogy az országos praxis-tól eltérően a városbíró az eredményes tanúbizonyítás alapján hozta meg székén az ügydöntő határozatot.

Erre enged következtetni az is, hogy a városokban nem folytattak még előleges vagy előzetes, ún. egyszerű tanúvallatást sem, amivel egyébként más bíró előtt a fél keresetét alapozta meg. Az egyszerű tudományvétel, illetve a közbeszólással elrendelt köztudományvétel arra szolgált, hogy ezek „eredményessége” alapján a félnek esküt ítéljen a bíró – összegzi a szerző (179–181. o.).

Az *Ars Notariának* az *appellatio* intézményével kapcsolatos mintái hiánypótlóak. Zsigmond 1405. évi ún. városi cikkei tették általánossá a fellebbezés rendjét a királyi városokra, de ez nem jelentett többet az addigra már kialakult és kiépült rend rögzítésénél. Ugyanakkor a városi cikkek érdemben semmit nem mondanak a fellebbezésről. A dekrétumok rendelkezéseiben emlegetett ítélettel szembeni elégedetlenség sem jelenthetett többet, mint fél évszázaddal korábban, vagyis olyan okot, körülményt, ami miatt a panaszos az ítéletet a bíró törvényszéki eljárása vagy

elfogultsága miatt utasította el. Ahogyan előbb, úgy az 1405. évi dekrétumok idején sem avégre fellebbezett a fél, mert a tényállás megállapítása vagy annak jogi minősítése miatt volt kifogása. A fellebbezés, legalábbis ezt cáfoló bizonyítékok hiányában, továbbra sem volt több perbeli sérelem orvoslása végetti felfolyamodásnál.

Az *Ars Notarián*a a bíró alkalmatlansága miatt kezdeményezett elutasítási eljárása a „fellebbezés” menetének egyetlen ismert, formula szerinti leírása a 14. században, beleértve azt a különös megoldást is, amit a városi minták között ismertett a szerkesztő, midőn befogadó egyház oltalmában nyilatkozta ki a „segítségért” folyamodó a bíróval és egész törvényszékével szembeni elutasítását – vonja le a következtetést Béli Gábor (182. o.).

5. Az *Ars Notarián*ban leírt, minden más bíróságétól különböző, önálló karakterű városi perrend különféle joghatások együtteséből formálódott ki. A királyi privilégium rendelkezései adták az alapot az idegengyökerű szokásjoggal együtt. Mivel az autonóm jogok biztosítását megelőzően király által hatalommal felruházott tisztek joghatósága alá tartoztak a közösségek, és királyi elhatározásból több helyütt később is lejártak részleges vagy járulékos joghatóságú királyi delegált bírók, működésük, különösen a nagyobb ügyek intézésében, érezhető nyomokat hagyott. A levéladás terjedésével és szokásossá válásával a jelentősebb városok hivatali működésében a hiteleshelyi, a szentszéki és a királyi kúriai gyakorlatban kiforrott formulák, minták használata is finomította, formálta a városban bekövetkezett peres eljárás rendjét. A városi jegyző, ha nem is kapott szabad kezét, a városi levelek szerkesztésekor minden kötöttség nélkül nyúlhatott a szokásos mintákhoz – állapítja meg a szerző (182–183. o.).

Az *Ars Notaria* városi perrendje perjogi gyakorlati ismeretek összegzése. Olyan gyakori, szokásos mintákból táplálkozott és épült fel, amelyek többnyire minden levéladó városban előfordultak. Ezt nemcsak néhány levélminta korabeli városi oklevéllel történő összevetése támasztja alá, hanem az is, hogy a levélszerkesztői ismeretek, a levéladás művészetének elsajátítására szolgáltak, és hasznos tudnivalókra is felhívták a figyelmet, amelyek a mindennapi gyakorlatban elengedhetetlenek voltak. Ezzel együtt a városok joghelyzetének számos közös eleme, a jelentős városok szabadságainak király általi engedélyezése újabbak számára, az anya- és leányvárosi, illetve általában a városok és polgáraik között létesült kapcsolatok is feltételezik, ha másért nem, legalább a vagyoni érdekek védelme és a jogbiztonság megőrzése okán, a városok perrendi szabályainak alapvető egyezését.

A városok hiteleshelyi működéséhez felsorakoztatott bevalláslevelek mintái a korabeli városi hatóság előtt élőszóval előadott ügyletekről felvett, egyébként nagyobb számban fennmaradt oklevelekkel összevetve, azon túl, hogy kiváló alapot szolgáltatnak a stílusjegyek vizsgálatához, a bevalláslevelek típus szerinti osztályozásához is jól használhatók a többi, a hiteleshelyek formáinál bemutatott sablonokkal egyetemben, és meggyőzően igazolják azt is, hogy a szerkesztő az általánosan használt formulaelemeket építette be mintáiba. Ezek alapján nem férhet kétség ahhoz sem, hogy mindazok a hiányzó perjogi formulák, amelyeket okleveles emlékeinkben nem lehet fellelni, megfeleltek a követett szokásnak.

A küldött levelek a korabeli kérvényezési kultúra vizsgálatához nyújthatnak hasz-

nosítható anyagot. Ugyanakkor érzékletes képet is festenek a városok és a király, királyi tisztek, valamint magánosok viszonyairól, a város és városiak fogadtatásáról a 14. század közepének társadalmában – írja a szerző (183. o.).

Valójában az *Ars Notaria* a levélszerkesztés tudományának reuke. Városi min-tái azt bizonyítják, hogy a levéladás egyik mellőzhetetlenül fontos színtere a sza-bad város volt. Ezért a városi levéladás kihagyhatatlan a számos szempont figye-lembevételével összeállított városkritériumok sorából. A levéladás a hatékonyabb és ellenőrizhetőbb hivatali működés záloga volt. A város hiteleshelyi tevékenységé-vel a gazdálkodás, valamint a forgalom (a vagyoni jogi ügyletek) biztonságát garan-tálta. A bíraskodási teendők ellátásával kapcsolatos levéladás a peres eljárás törvé-nyességének és rendjének fenntartását biztosította, és nagyban segítette a feleket is jogaik érvényesítésében.

Az *Ars Notaria* IIC. alfejezetének tizennégy címébe sűrített szokásjoga nem a városok szokásjoga, hanem városi szokásjog, a városok szokásjogából kinyerhe-tő közös, pontosabban az általában követett és bevett intézmények rendszerbe fog-lalt anyaga, ami döntő többségében perjogi vonatkozású elemekből tevődik össze, és alkot egy, a nótárius számára követhető perrendet (184. o.).

6. Béli Gábor az *Ars Notaria* városi szokásjogának elemzésével a korábbi, Bónis György által elvégzett általános elemzést meggyőző alapossgal szélesítette. Az *Ars Notaria* kerete adott volt, művével a Szerző egy újabb keretet nyújtott a továb-bi kutatások számára. A pozitivisták történetírói módszer szintén lehetővé teszi azt a keretet, amelyben a városi perjog élettel telik meg. Erre kitűnően alkalmas példáu-l a mikro-történetírás vagy a történeti antropológia. Remélhetőleg a perjogi kere-tekét konkrét jogesetek, azokból levonható általános érvényű igazságok fogják egy további munkában kitölteni. Így többek között jó lenne feltárni, hogy a városi jog és annak formulái miként hatottak az országos jogra. A városi jog a városi identitást hogyan formálta? A jogról való gondolkodás milyen mértékben hatotta át a váro-si polgárok életét? Tisztában voltak-e a hűbéri társadalomtól nagyon eltérő mivoltu-kkal? A városi kiváltságok, különösen a joghatóságot tekintve, milyen mértékben segítették elő a büntetőjog kialakulását? Hiszen a város büntető joghatósága a közüldözés alá eső bűncselekményekkel mutat szoros rokonságot, azáltal, hogy a város (csakúgy, mint az állam) büntető hatalma egy adott népesség, közösség terü-leti kizárólagosságán alapuló büntetőhatalmát példázza.

Béli Gábor művével a jogtörténetírás és a magyar középkort kutatók újabb ered-ményekkel gazdagodtak. A szerző munkájával arra hívja fel a figyelmet, hogy a klasszikus dokumentumokon kívül is lehet jelentős forrásokot találni, és azokból a középkorról alkotott tudásunkat bővíteni. Így még sok-sok lehetőség van a forrá-sokban szűkös középkor tanulmányozásában.

Rigó Balázs*

* Tudományos segédmunkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3.
E-mail: rigo.balazs@ajk.elte.hu.